պատճառաւ, դաշնագիրը կնքող տէրութեանց այդ նկատմամբ մինչև ցարդ բան մը չէր ծանուցած: Իսկ այժմ կայսերական կառավարութիւնն այս մասին Պէյքըր փաշայի և այլ պաշտօնատարաց ձեռամբ պէտք եղած քննութիւններն ամբողջացուցած լինելով, որոշած է հետևեալ բարենորոգումներն ի գործ դնել.

„Ա.—Ժողովրդեան ապահովութիւնն երաշխաւորելու համար Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշի և Տիարպէքիրի նահանգաց մէջ դատարանք առաւել ևս պիտի բարենորոգին և լաւագոյն կազմակերպութիւն մը պիտի ստանան: Միւշիր մ՚այս գործին համար պիտի նշանակուի:

„Բ.—Կայսերական կառավարութիւնը տէրութիւններէն խնդրուելիք երաշխաւորութեան տրուելուն թուականէն հաշուելով երեք ամսուան պայմանաժամու մէջ, յիշեալ նահանգաց ներքին խաղաղութեան պահպանութեանը բաւական լինելիք ոստիկան զինուորութիւնն (Ժանտարմա) և ոստիկանութիւնը (Բոլիս) պիտի կազմէ:

„Գ.—Ոստիկանութեան Ալայ պէյի կոչուած մեծ հրամատարները պատերազմական նախարարութենէն պիտի անուանին. իսկ ոստիկանութեան միւս սպայք, մասնաւոր կանոնագրոյն համեմատ, Ալայ Մէճլիսի կոչուած խորհուրդներէն պիտի ընտրուին, և կուսակալաց առաջարկովը պատերազմական նախարարութենէն պիտի անուանին: Կուսակալք բնականաբար արտօնութիւն պիտի ունենան ոստիկանական զօրութիւնը նահանգին մէջ իրենց ուզած տեղերը գործածել, և երբ անկարող Ալայ Պէյերուն և ուրիշ սպայից պաշտօնանկութիւնը խնդրեն, պատերազմական նախարարութիւնը պիտի ընդունի նոցա խընդիրքը":

«Դ.—Նահիէներու (գիւղախումբ) կազմութեան համար Բ. Դրան (Ապէտին փաշային) յուլիս 5 թուականաւ ծանուցագրոյն մէջ բացատրուած դրութիւնը՝ կայսերական կառավարութեան շահուց համաձայն կերպիւ չորս ամսուան պայմանաժամի մէջ ի գործ պիտի դրուի:

„Ե.—Վերոյիշեալ նահանգաց մէջ, մաքսատուրքն, անուղղակի տուրքերը, հեռագրատան և թղթատարութեան հասոյթներն ի բաց առեալ, մնացեալ եկամուտներէն նախ իւրաքանչիւր նահանգի պաշտօնատարաց ամսականներն և ուրիշ վարչական կարևոր ծախքերը պիտի տնօրինուին: Մնացած հասոյթէն 100-ին 10-ը հասարակային կրթութեան և հանրօգուտ շինութեանց պիտի յատկացուի, իսկ 100-ին 90-ը Կ. Պօլիս պիտի ղրկուի»:

„Զ.—Նահանգային պաշտօնատարաց մէջ դատական պաշտօնատարաց ընտրութիւնն և անուանումը մասնաւոր կանոնագրոյն համեմատ ի գործ պիտի դրուի: Քաղաքային պաշտօնատարաց ընտրութիւնն և անուանումը կուսակալաց առաջարկութեան վրայ կայսերական Իրատէով պիտի կատարուի: Բայց Միւթէսարրըֆներէ (կառավարիչ), Տէֆթէրտարներէ (հաշուակալ) և Մէքթուպճիներէ (առաջին քարտուղար) զատ միւս պաշտօնատարաց փոփոխումն և նշանակումը, մասնաւոր կանոնաց սահմանին մէջ, կուսակալաց ձեռնհասութեան կը վերաբերի: Յիշեալ նահանգաց մէջ պաշտօն վարելիք անձանց լոկ կարողութիւնն ու արժանաւորութիւնն ի նկատ պիտի առնուին, և Պէրլինի դաշնագրին 62-րդ յօդուածին և տէրութեան ներկայ օրինաց համեմատ, այդ հանգամանքներն ունեցող ամեն կարգի հպատակներէ պաշտօնատարներ պիտի անուանին:

„Է.—Նիզամիէ դատարանաց մէջ Մէճէլլէն և տէրութեան ուրիշ կանոնագրերը կիրարութիւն պիտի ունենան":

(Մասիս)

ՖՐԱՆՍԻԱ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ թղթակցութիւնը Փարիզից: Կարմելիտների և բարնաբիտների արտաքսելը նոյն հետևանքների է հասցնում, ինչ որ եզուիտների արտաքսելը. ամեն տեղ փակված միաբանութիւնները դատ են սկսում պրեֆեկտների, պօլիցիական կոմիսարների և վարչութեան այլ ներկայացուցիչների դէմ, որոնք մասնակցել են նրանց բնակարանների իրաւունքների խախտելուն: Ինչպէս առաջ, նոյնպէս և այժմ պրօկուրօրները, նրանց օգնականները և հաշտարար դատաւորները խումբերով հրաժարականներ են տալիս, որպէս զի կառավարութեան հրամանները կատարելու ժամանակ պատասխանատու չը դառնան օրէնքը խախտելու համար: Առաջվայ պէս կառավարութիւնը դրանց հրաժարման խնդիրները չէ ընդունում և ծառայութիւնը թողնել ցանկացողներին արձակում է խումբերով: Հետաքրքիր է այն իրողութիւնը, որ ծառայութիւնը թողնող պրօկուրօրներից շատերը նշանակված են 1880 թուականին արդարութեան այժմեան մինիստրից:

Պօլիցիականներն էլ վախենում են գանգատներից և աւելի լաւ են համարում թողնել ծառայութիւնը: Ֆրանսիական օրէնքները իրաւունք են տալիս վարչութեան պատճառով վնաս կրողներին կամ բռնութեանը ենթարկվածներին գանգատվել 30 տարւայ ընթացքում և բաւականութիւն պահանջել: Իսկ այդ 30 տարիների ընթացքում քանի անգամ կարող է փոփոխվել ֆրանսիական կառավարչական ձևը: Պրեֆեկտներից շատերը բաւական կարողութիւն ունենալով, երկիւղով են նայում իրանց սպառնացող հալածանքին:

Մի քանի քաղաքներում հոգևոր միաբանութիւնների արձակելը տեղիք տուեց անկարգութիւններին: Րեննի մէջ հարկաւոր եղաւ զօրքեր հրաւիրել ամբոխը հեռացնելու համար, որ հաւաքվել էր կարմելիտներին պաշտպանելու նպատակով:

Արդէն երեք օր է, որ Մարսէլի մէջ ամբոխը շրջապատել է կապուցինների վանքը և պօլիցիային թոյլ չէ տալիս մտնել նրա: Երևի այդտեղ էլ զօրքեր հարկաւոր կը լինեն: Մօնպելիէի մէջ գլխաւորված եպիսկոպոսը մտաւ պրէֆեկտի գրասենեակը և յայտնեց նրան եկեղեցուց մերժված: Բորդօի, Փարիզի և ուրիշ քաղաքների մէջ ուսումնարանական տեսուչները հրաման ստացան մտնել եզուիտների նախկին ուսումնարանների մէջ և դասատուներին քննել: Որտեղ կը գտնվեն նախկին ուսուցիչները, տեսուչները պէտք է կազմեն պրօտօկօլներ, իսկ յետոյ ակադեմիական խորհուրդը նրանց հեռացնելու համար հարկաւոր կարգադրութիւններ կը տայ: Բացի այդ եթէ վանքերից մէկի մէջ պօլիցիան գտնում է օտարահպատակներին, իսկոյն հրամայում է նրանց 24 ժամվայ ընթացքում հեռանալ Ֆրանսիայից: Ահա այսպիսի պատկեր է ներկայացնում ֆրանսիական կառավարութեան գործունէութիւնը— արգելված միաբանութիւնների վերաբերութեամբ:

ԱՒՍՏՐՕ-ՈՒՆԳԱՐԻԱ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները: Աւստրիական կայսր Ֆրանց Յօվսէփի գահական ճառի այն մասը, որ յիշում է արևելեան դժուարութիւնները, չափազանց ճարպիկութեամբ է կազմված: Արքայազն հռետորը կարողացաւ մի քանի որոշ նախադասութիւններ ասել Եւրոպային զբաղեցնող գլխաւոր հարցի մասին և մի և նոյն ժամանակ պահպանել իր գործողութիւնների ազատութիւնը Արևելքի մէջ: Այն նախադասութիւնը, թէ «չը նայելով ժամանակաւոր դժուարութիւններին, Աւստրօ-Ունգարիայի յարաբերութիւնները միւս բոլոր պետութիւնների հետ բարեկամական են», ասված է ունգարացի թիւրքասէրների համար, որոնք չափազանց վրդովվում են, երբ մտածում են, թէ Աւստրօ-Ունգարիան, միանալով միւս պետութիւնների հետ, կարող է ստիպել Թիւրքիային հնազանդվել Եւրոպայի կամքին: Այդ նախադասութենից յետոյ կայսրը ասում է, որ ինքը ամեն միջոցներ գործ կը դնի խաղաղութիւնը և իր երկրի շահերը պաշտպանելու համար: Այս նախադասութեանը դիտմամբ երկդիմի միտք է տուած:

Թիւրքիայի կուսակիցները, որոնք հաւատացած են, թէ Աւստրօ-Ունգարիայի շահերը պահանջում են Թիւրքիայի ամբողջութեան պահպանելը, կարող են այդ նախադասութիւնը այնպէս մեկնել, որ աւստրօ-ունգարական կառավարութիւնը պատրաստ է զոհել Բերլինի դաշնագրի դեռ ևս չիրագործված մի քանի վճիռները, եթէ այդ հարկաւոր կը լինի թիւրքաց կայսրութիւնը ազատելու համար: Իսկ այն շրջանները, որոնք կամենում են Բալկանեան թերակղզու արևմտեան մասը միացնել Աւստրօ-Ունգարիայի հետ, կարող են մտածել, որ կայսրը ակնարկում է թիւրքաց կայսրութեան բաժանման վրա Աւստրօ-Ունգարիայի շահերի համեմատ: Այս շրջանների համար հետաքրքիր է նոյնպէս և այն իրողութիւնը, որ կայսրը ասաց, թէ գործերի դրութիւնը Բօսնիայի և Հերցեգովինայի մէջ բաւականացուցիչ է, թէ այդ նահանգների մէջ եղած աւստրիական զօրքերի թիւը փոքրացրած է և վարչական ծախսերն էլ պակասեցրած են:

Աւելի հիմնաւոր կը լինի այն ենթադրութիւնը, որ կայսրի գահական ճառը միջոց է տալիս աւստրիական կառավարութեանը պահպանել գործողութիւնների ազատութիւնը, որովհետև այժմ ինքը կառավարութիւնը չը գիտէ, թէ արևելեան գործերի մէջ ինչպիսի նախագծի պէտք է հետևել: Աւստրօ-Ունգարական կուսակցութիւնների դրութիւնը այնպէս է, որ այդ հարցը դեռ ևս անհնարին է վճռել: Տաաֆէի մինիստրութիւնը, փորձելով հաշտեցնել զանազան կուսակցութիւնները, այն հետևանքի հասաւ, որ գրգռեց իր դէմ թէ գերմանական սահմանադրական կուսակցութեանը և թէ լեհացիներին: Աւստրիական բոլոր կուսակցութիւնները սպասում են ունգարացիների օգնութեանը, և նայելով թէ ունգարացիները որ կուսակցութեան հետ կը միանան, Աւստրօ-Ունգարիայի քաղաքականութիւնը բացարձակ կամ թշնամական կը լինի Թիւրքիային, կամ բարեկամական:

Գործերի այսպիսի անորոշ դրութիւնը ՚ի նկատի ունենալով, աւելի էլ ցանկալի է, որ կայանայ Անգլիայի և Ֆրանսիայի այն միութիւնը արևելեան հարցի պատճառով, որի մասին վերջին ժամանակները անընդհատ խօսում է եւրոպական մամուլը: Ֆրանսիական կառավարութիւնը պէտք է հասկանայ, թէ հէնց որ Անգլիայի կողմը կը լինի պետութիւնների մեծամասնութիւնը, Աւստրօ-Ունգարիան կը միանայ այդ մեծամասնութեան հետ և կանջատվի Գերմանիայից, որը բացարձակ պաշտպանում է Թիւրքիային:

Ոչ թէ Վիեննայից, այլ Փարիզից է կախված արևելեան գործերի ապագայ ընթացքը: Ի զուր չէ, որ վերջին օրերում „Times" լրագիրը անընդհատ պնդում է, որ Անգլիան այն ժամանակ միայն կարող է գործնական ազդեցութիւն ունենալ յունական խնդրի լուծման ժամանակ, երբ Ֆրանսիան նրա հետ համաձայն կը գործէ: Երևի կը հասկանայ Բարտելեմի Սենտ-Իլէր այս ակնարկութիւնների նշանակութիւնը և կը կարողանա՞ արդեօք նրանցից օգուտ քաղել իր նախորդի սխալները ուղղելու համար:

ԹԻՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼԸ

Օսմանլը անուն Ֆրանքօ-Թուրք լրագիրն իւր վերջին թուոյն մէջ բարենորոգմանց վրայ յօդուած մը հրատարակելով, Տէպա լրագրին նոյն խնդրոյն զոհած մի յօդուածն հերքել կուզէ, և հետևեալ տողերը կը գրէ, որք ուղղակի Հայոց կը վերաբերին.

«Տէպայի խորհրդածութեանց մէջ յիշուած յօդուածն Հայաբնակ գաւառաց խօսքը կընէ. բայց Հայք ամեն տեղ ցրուեալ են. Փոքր Ասիոյ, ինչպէս նաև Եւրոպական Թուրքիոյ և Եգիպտոսի մէջ Հայեր կը տեսնուին: Ուրեմն միայն Հայաբնակ գաւառաց համար բարենորոգումներ խնդրել անտեղի և անիմաստ բան մ՚է: Ասկից զատ, միթէ Հայք Թուրքիոյ մէջ բնակող միա՞կ քրիստոնեայներն են, և ի նպաստ Հայոց յանկարծ ցոյց տրուած այս համակրութիւնն ո՛չ միայն Իսլամներն, այլ նաև Եւրոպիոյ միւս քրիստոնեաները չը կրնա՞ր դժգոհացնել:

«Իբր թէ առկախ խնդիրները չէին բաւեր Արևելից վերածնութիւնն արգիլելու, ահաւասիկ Հայկական խնդիր մ՚ալ կը սպառնան մեզ, որ արուեստաբար երևան հանուած է: Բայց չը մտածուիր թէ այդպիսեաւ փոխանակ Հայոց վիճակը բարւոքելու, առաւել ևս կը ծանրացնեն զայն. զի երբ խնդիր մ՚ես առկախ կը մնայ, առաւել ևս երկարաձգի այն տագնապն, որ բարգաւաճման և նիւթական բարեկեցութեան ամեն աղբիւր կը ցամքեցնէ:

«Ասկէ առաջ, երբ Հայք նուազ ճանչուած էին Եւրոպիոյ մէջ, երբ իրենք իսկ նուազ հակամէտ էին այս օրուան յեղափոխական գաղափարաց, յայնժամ լաւագոյն կացութիւն մ՚ունէին: Տէրութեան բոլոր հասարակային և անհատական ելևմուտքն իրենց ձեռք էին: Իրենց ձեռքն էր այսօր երկրին ամենամեծ սեղանաւորները լինել. բայց երևակայական գաղափարներ այդ հասարակութեան երիտասարդաց մի մասին գլուխը պաշարելէ ի վեր, Հայեր կը տեսնուին, որք արհեստից, սեղանաւորութեան և վաճառականութեան շահաւէտ ընթացքները մէկ կողմ կը թողուն իրենք զիրենք քաղաքականութեան բաղդախնդրական գործերու մէջ նետելու համար, որք վտանգաւոր են թէ երկրին ապագային և թէ իրենց, իսկ իրենք առ այժմ աւելի ևս դժբաղդ կը լինին:

«Բազմաթիւ դարերէ ի վեր անհետա-

ցած Հայաստանի հին թագաւորութեան բեկորներն՝ այսօր Ռուսիոյ, Պարսկաստանի և Թիւրքիոյ մէջ բաժանեալ են. Ռուսիա վերջին պատերազմին մէջ անոր մի մասն ևս կորզեց:

«Արդարութիւնն ամենուն համար ալ հաւասար պէտք է լինի. այս է մեր սկզբունքը: Եթէ զեղծմունք և կեղեքմունք կան, թող դադրին. անկէ լաւագոյն բան չը կայ: Շնորհակալ կը լինիմք նոցա, որք անկեղծապէս կը փափաքին մեր վերածնութեան, և ամեն զեղծմանց ջնջումը միայն կը խնդրեն, որ գաւառին մէջ ոչ լինի: Բայց երբէք չը պիտի հաւանիմք որ բարենորոգման պատրուակաւ մեր երկիրը բաժանի: Այս այնպիսի կէտ մ՚է, զոր մեր բարեկամք երբէք մոռանալու չեն մեզ տուած խրատներուն մէջ: Կարծեմք ոչ ոք կրնայ մեզ դէմ բարկանալ այն պատճառաւ թէ մեր ինքնապաշտպանութիւնը չեմք ուզեր»:

(Մասիս)

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Թաւրիզ, 11 հոկտեմբերի

Քրդերի արշաւանքը օրըստօրէ աւելի ընդարձակվում է, աւելի սարսափելի կերպարանք է ստանում: Նրանք առանձին խումբերով տարածվել են այժմ Ուրմիի լճակը շրջապատող բոլոր գաւառներում: Իմ նախընթաց նամակներում հաղորդել էի Սօվուկ-Բուլախ, Բինաբ, Միանդաբ և Մարաղայ գաւառների բարբարոսութիւնների մասին,—այժմ քրդերը անցել են Ուրմիի, Սալմաստայ և Գունէյսանի գաւառները, և որպէս հաւատացնում են, թալանել են մինչև 200 գիւղեր: Աւարը կրել են տալիս տեղային ժողովրդին, իրանց չը ծանրաբեռնելու համար. և կողոպտված գիւղացին իր ուսերով իր կայքը տանում է, անց է կացնում Թիւրքաց հողի վրա, միայն թէ նրա կեանքին խնայեն:

Քրդերի արշաւանքի մէջ բացի Թիւրքիոյ կառավարութեան խորամանկ քաղաքականութիւնից, նկատվում է և մի անխուսափելի տնտեսական անհրաժեշտութիւն: Թիւրքական Հայաստանի անցեալ ձմեռվայ սովի ժամանակ, յայտնի է, թէ ինչ տառապանքներ կրեցին քրդերը քաղցածութիւնից, նրանք վաճառեցին բոլորը, ինչ որ ունէին և տուեցին հացի. այսուամենայնիւ ամենածիշտ աղբիւրներից ստուգվում է, որ մօտ 80 հազար քրդեր սովամահ եղան: Այս ձմեռ սպառնում էր քրդերին մի և նոյն վիճակը: Ոչ մի վարուցանք չունեցող, վայրենի քուրդը առաջիկայ ձմեռվայ համար ոչինչ պատրաստութիւն չունէր. պէտք էր մի հնարքով ապրել, պէտք էր մի կողմից պաշար ձեռք բերել: Եւ ահա հեղեղի նման թափվեցան Պարսկաստան և սկսեցին կողոպտել այդ երկրի հարուստ գաւառները:

Մենք միշտ սովորած էինք տեսնել, որ քուրդ ասպատակները դաշտերից քշում, տանում էին անասուններ, և եթէ բնակութիւնների մէջ էին մտնում, յափշտակում էին տնային թեթև, բայց արժէք ունեցող իրեղէններ: Իսկ այժմ ընդհակառակն ենք տեսնում. քրդերը աւելի մեծ նշանակութիւն են տալիս ցորենի, ալիւրի, բրինձի և այլ ուտելեղէններին: Այդ սոված գայլերին հաց է հարկաւոր: Միթէ ինքը Թիւրքիան չը պատրաստեց այդ գայլերին, սովորեցնելով նրանց ապրել օտարների՝ աշխատաւոր երկրագործի հաշուով...: Գուցէ քրդերը յառաջիկայ ձմեռը սովից չը մեռնելու համար, կը կողոպտէին Թիւրքաց Հայաստանի քրիստոնեաներին, բայց նրանց մօտ էլ հացի մեծ քանակութիւն չը կար: Պարսկաստանի այս տարվայ յաջող հունձքը քաշեց քրդերին դէպի Ատրպատականի գաւառները: Բոլորովին դժուար չէ նախագուշակել, որ այդ կողոպտված գաւառներում շուտով կը տիրէ սով: Երկրագործ գիւղացին քաղցած կը մնայ, իսկ քուրդը նրա աշխատութեան արդիւնքը կը տանէ Թիւրքիա և այս ձմեռ կը սկսէ հանգիստ վայելել:

Քրդերին զսպելը, կամ նրանց ասպատակութիւնների առաջը առնելը պարսից կառավարութեանը մեծ դժուարութիւնների մէջ է ձգել, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ քրդերը կանոնաւոր պատերազմ չեն մղում, այլ որպէս աւազակների խմբեր, տարածվել են զանազան գաւառներում: Մի տեղում ջարդում են նրանց, մի տեղից հալածում են նրանց, յանկարծ յայտնվում են մի այլ տեղ, ուր բոլորովին չէին սպասում: Մեծ քաղաքներին չեն մօտենում. իրանց միշտ հեռու են պահում դաշտերից, ընտրում են լեռնային անմատչելի տեղերը, ուր կանոնաւոր զօրքերի անցնելու համար մեծ դժուարութիւններ կան:

Պարսկաստանի քրդերի դէմ անպատրաստ գտնվելը պէտք է վերաբերել երկու գլխաւոր պատճառների. անգլիացիների Աւղանիստանի հետ ունեցած կռիւները և այն միտքը, որի մասին շատ անգամ խօսվում էր, թէ Հերաթը պէտք է տալ Պարսկաստանին, հրապուրեց այդ պետութեանը, հարկադրելով նրան բաւական զօրք պահել աւղանական սահմանների վրա. երկրորդ պատճառն այն է, որ ռուսների Ախալ-Թէքէում ունեցած արշաւանքների առիթով պարսիկները այժմ 35 հազար զօրք են պահում Աստրաբատում և Խորասանի մէջ: Այս հանգամանքները ուշադրութեան առնելով, հարկաւոր էր, որ ռուսները և անգլիացիք օգնէին Պարսկաստանին, երբ նրանց պատճառով Ատրպատականը այժմ մնացել է առանց զօրքերի: Եթէ քրդերի այժմեան շարժումը լինէր լոկ քրդական աւազակութիւն, ինչպէս միշտ եղել է, պարսիկներին շատ հեշտ էր ջարդել նրանց. բայց այստեղ նկատվում է Թիւրքաց կառավարութեան գաղտնի օժանդակութիւնը և նրա խորին քաղաքականութիւնը, որ քրդերի ձեռքով կամենում է պատժել պարսիկներին: Ինչով Պարսկաստանը արժանացաւ այդ պատժին,—շատ դիւրին է պարզել, եթէ ի նկատի առնենք վերջին երկու, երեք տարիների քաղաքական անցքերը: Ռուսները պատերազմ ունեցան Թիւրքերի հետ, իսկ պարսիկները, փոխանակ մահմեդական Թիւրքերին օգնելու, հակվեցան դէպի քրիստոնեայ «գաւուրների» կողմը: Ռուսները այժմ պատերազմ ունեն Թիւրքեստանի մահմեդականների հետ, պարսիկները դարձեալ չեն օգնում նրանց, դարձեալ համակրում են ռուսաց յաղթութիւններին: Անգլիացիք կռիւներ ունեն մահմեդական աֆղանների հետ, իսկ պարսիկները չեն օգնում նրանց և դարձեալ նպաստում են քրիստոնեայ անգլիացիներին:

Ի հարկէ, մահմեդական պարսիկների այդ տեսակ հակումը դէպի քրիստոնեայ պետութիւնները չէր կարող շատ ախորժելի լինել Թիւրքիային, որը դեռ ներկայ տարվայ սկզբում երազում էր կազմել մի համաշխարհական իսլամական միութիւն աշխարհի բոլոր գաւուրների դէմ, և այդ իսկ նպատակով Կ. Պօլսից ուղարկվեցան սուլթանի և շէյխ-ուլ-իսլամի շրջաբերականների միլիոնաւոր օրինակները դէպի երկրագնդի բոլոր ծայրերը, ուր կային Մուհամմէդի հետևողներ: Բայց Պարսկաստանը միշտ իրան հեռու է պահել Բ. Դրան ինտրիգաներից: Պարսիկները իրանց շիայ աղանդով նոյնքան հակառակ են սուննի Թիւրքերին, որքան կռապաշտներին և քեաֆիրներին:

Օգուտ քաղելով անցեալ ձմեռվայ սովից և քրդերի այս տարվայ քաղցածութիւնից, Թիւրքիային շատ հեշտ էր գլխաւորել քրդերին, թոյլ տալ նրանց կողոպտել պարսից գաւառները և դրանով յագեցնել իր վրէժխնդրութիւնը: Այնպէս գլխաւորեց նա քրդերին ռուսաց պատերազմի ժամանակ, երբ թոյլ տուեց նրանց ասպատակել Հայաստանի գաւառները, աւերել և կրակով ծածկել Հին-Բայազէդը: Պահպանել մի այսպիսի վայրենի ժողովուրդ, որպէս քրդերն են, և կերակրել նրանց աւազակութիւններով,—այդ կարող է անել Թիւրքիայի նման մի աւազակ պետութիւն միայն, որ յանդգնում է իրան քաղաքակիրթ պետութիւնների կարգում դընել:

Այժմ Շահի արքունիքը Թեհրանի Թիւրքաց դեսպանի հետ այն բանակցութեան մէջ է, թէ քրդերին ջարդելուց յետոյ տարակոյս չը կայ, որ նրանք կը փախչեն դէպի Թիւրքիա, ուստեղից եկած են,—արդեօք Թիւրքաց կառավարութիւնը թոյլ կը տա՞յ պարսիկներին անցնել Թիւրքաց հողի վրա և յետ խլել նրանց տարած աւարը ու կողոպուտը,—և եթէ այդ կարգելվի, արդեօք Թիւրքաց կառավարութիւնը կա՞նէ բոլոր պատասխանատուութիւնը իր վրա, քրդերին պատժելու և Պարսկաստանի կրած վնասներին բաւականութիւն տալու համար: Թէ ի՞նչով կը վերջանան այդ բանակցութիւնները,—այժմ դժուար է որոշել, միայն այսքանը կարելի է յուսալ, որ պարսիկները շուտով կը մաքրեն իրանց երկիրը այդ աւազակներից, իսկ ինչ որ վերաբերում է կողոպտված ժողովրդին, շատ պարզ է, որ այս ձմեռ նրանք հազիւ կարող են ապրել, որովհետև գիւղացիների մօտ ուտելու ոչինչ չէ մնացել, բոլորը յափշտակվեցաւ, բոլորը տարվեցաւ դէպի Թիւրքիա: Առանց այդ էլ Ատրպատականի ժողովուրդը անցեալ տարվայ սովի ժամանակ բոլորովին աղքատացել էր. այս թշուառութեան վրա աւելացան քրդերի այս տարվայ ասպատակութիւնները:

Վերջացնելով նամակս, աւելորդ չեմ համարում ուշադրութիւն դարձնել Թիւրքիայի և մի ուրիշ քաղաքագիտութեան վրա, որից նա գոնէ կարող է ժամանակաւորապէս շահվել: Այժմ Թիւրքաց Հայաստանում կազմվում է հայերի և մահմեդականների նոր վիճակագրութիւն: Մահմեդական մի խոշոր մեծամասնութիւն ցոյց տալու համար Թիւրքաց կառավարութիւնը աշխատում է գործ դնել ամեն հնարներ: Տարակոյս չը կայ, երբ պարսիկները կը վռնդեն իրանց երկրից քրդերին, նրանց հետ կը փախչեն դէպի Թիւրքիա և պարսկահպատակ քրդերը, որոնք ապստամբվեցան իրանց կառավարութեան դէմ, և այդ բոլորին Թիւրքաց վիճակագիրները կը հաշվեն, որպէս իրանց հպատակներ:

* * *

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 հոկտեմբերի: Այսօր, հոկտեմբերի 25-ին հասան Ս. Պետերբուրգ մինիստր Սաբուրով և ֆրանսիական դեսպան Շանզի:

ԼՕՆԴՕՆ, 25 հոկտեմբերի: Ջրանցքի նաւատորմը հրաման ստացաւ ուղևորվել երկքշաբթի դէպի իռլանդական ափերը: Իռլանդական կալուածական միութիւնը մի շրջաբերական հրատարակեց, որով հրաւիրում է ժողովուրդին նուիրատուութիւններ տալ պաշտպանողական գումար կազմելու համար:

ԹԵՀՐԱՆ, 24 հոկտեմբերի: Աբդուլ-Կադէր թողեց քրդերին:

ՖԻԼԻՊՊՕՊՕԼ, 25 հոկտեմբերի: Այսօր յայտնված է Տ. Սկօբելևային սպանողների դատավճիռը. երկու չէրնոգորցիներ դատապարտված են մահուան պատժի, մի մակեդոնացի տաժանակիր աշխատանքների 12 տարի ժամանակով, Ուզաթսի եղբայրը բանտարկութեան 16 տարով:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 հոկտեմբերի: Կառավարչական հաղորդութիւն. հոկտեմբերի 23-ին կոմս Լօրիս-Մելիքով, Կօխանով, Աբազա և Վալուև սկզբնական խորհուրդ ունէին տպագրական օրէնքները վերաքննելու մասին: Հետևեալ խորհուրդը, որին կը մասնակցեն առանձին խորհուրդի բոլոր անդամները, կը կայանայ հետևեալ շաբաթվայ մէջ: Գլխաւոր ինտենդանտութիւնը տալիս է քաղաքին 35,000 կուլ (ջուալ) ալիւր, այն պայմանով, որ քաղաքը 1881 թուի յուլիսին վերադարձնէ բոլորը: Դուման 30000 րուբլու կրեդիտ բաց արաւ հաց գնելու համար: „Берегъ“ լրագիրը տպել է քաղաքական յանցաւորների հետևեալ ազգանունները, որոնց գործը այսօր է քննվում: 1) ազնուական Ալեքսանդր Կվիատկօվսկի 2) Վլադիմիր Գրիգօ, 3) Նիկոլայ Ռուս, 4) Ռուլին, 5) Օկլադսկի, 6) Զուբկօվսկի 7) Շիրաև, 8) Տիխօնօվ, 9) Մարտինօվսկի, 10) Կօբիլեանսկի 11) Զունդելևիչ, 12) Ցուկերման, 13) Պրեսնեակով, 14) Եվգենիա Ֆիգներ, 15) Գեղջկուհի Գրեաչնօվա, 16) Սօֆիա Իվանօվա:

ՌԱԳՈՒԶԱ, 24 հոկտեմբերի: Դերվիշ-փաշա երեք բատալիօն զօրքերով հասաւ Մետույի և սկսեց բանակցել ալբանական միութեան երեք առաջնորդների հետ, հրաւիրելով նրանց ենթարկվել սուլթանի կամքին: Անգլիացիները յոյս ունեն, որ Դերվիշ-փաշա չէրնոգորցիների թշնամի լինելով կարգելի Դուլցինիօ զիջելուն:

ՓԱՐԻԶ, 24 հոկտեմբերի: Լիօնից և Նանտից հոգևոր միաբանութիւններին արտաքսելու ժամանակ կատարեալ խռովութիւն պատահեց: Կռուի ժամանակ մի մարդ է սպանված:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 24 հոկտեմբերի: Պրժևալսկի հեռագրում է Ուրգայից Կեախտայի կողմից հոկտեմբերի 20-ից. ներկայ գարունքին և ամառը հետախուզեցի վերին Խուանխէյի և Կուկունօր լճի աւազանները: Անցայ Ալշանից և միջին Գօբիից Ուրգա: Ճանապարհորդութիւնը վերջացրած է: Ընդամենը անցել եմ 7,200 վերստ: Գիտնական հարուստ հաւաքածուներ ստացայ:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ